

AGDERSEMINARET
2016

BERIT EIDE JOHNSEN (red.)

På vandring og på flukt

MIGRASJON I HISTORISK PERSPEKTIV

KAPITTEL 8

Frivillig sektor som inngangsport til det norske

Hanne Haaland og Hege Wallevik

I det norske arbeidet med integrering har arbeidslinja blitt tillagt en sterk rolle (Brochman og Djuve 2013). Det underliggende prinsippet er at arbeidslivet skal gi innvandrere inngang til det norske samfunnet gjennom å få lønnet arbeid, bidra til å opprettholde velferdsstatens tilbud, samt å få et sosialt fellesskap gjennom arbeidsdeltakelse. Gjennom vår forskning på innvandrerkvinner inngang til arbeidslivet her på Sørlandet har vi imidlertid sett at arbeidslivet ikke alltid fungerer som en arena for integrasjon¹ slik det var tenkt å være (Haaland og Wallevik 2016). Paradoksalt nok kan lønnet arbeid noen ganger også ha en ekskluderende effekt, i den forstand at interaksjon mellom arbeidstaker og det norske storsamfunnet reduseres gjennom arbeidstakers jobbaktivitet, selvsagt avhengig av arbeidets karakter. Ettersom innvandrergruppen utgjør en svært heterogen masse, med hensyn til etnisk bakgrunn, utdannelsesnivå, arbeidserfaring, alder, kjønn og sosial klasse, er det også utfordrende å skulle få alle ut i arbeid eller inn i et kort- eller langsiktig utdanningsløp. Men det er heldigvis flere innganger til det norske samfunnet enn kun gjennom arbeidsliv, deriblant frivillig sektor. Frivillig sektor² manifesterer seg i mange

-
- 1 Begrepene inkludering, integrering og integrasjon brukes ofte om hverandre i den norske innvandringsdebatten. I et felt som er meget politisert og preget av følelsesladde debatter har flere aktører tatt til orde for å snakke om inkludering fremfor integrering, med det argument at dette er en mer helhetlig tilnærming til hva det vil si å bli del av et samfunn. I den politiske diskursen er imidlertid begrepene integrasjon og integrering dominerende og som vi derfor også diskuterer mer i detalj senere i denne artikkelen.
 - 2 Det som i Norge i dag omtales som frivillig sektor, ligger i det diffuse grenselandet mellom marked og stat, som også ofte betegnes som «den tredje sektor». Dette er et område hvor det har manglet en god definisjon på hva som omslutes av termen, men i en nyere EU-rapport er det lagt frem et forslag til begrepsdefinisjon hvor den tredje sektor sies å bestå av «private foreninger og stiftelser; ikke-kommersielle samvirkeforetak,

ulike former og inkorporerer allerede etablerte strukturer som favner alt fra idrettslag til sekulære og religiøse foreninger, men begrepet rommer også nye foreninger og plattformer for frivillig arbeid og samfunnsengasjement, slik som for eksempel *Refugees Welcome*-gruppene. Betydningen av denne type arenaer og frivillige aktørers innsats for å gi innvandrerkvinner og -menn en god vei inn i det norske samfunnet må derfor ikke undervurderes i integreringsdebatten.

Med den pågående flyktningkrisen der antall flyktninger underveis er større enn noen gang, har diskusjonen om integrering blitt stadig mer fremtredende i den offentlige debatten. Sammenfallet av en økonomisk krise i Europa, en endret norsk økonomisk virkelighet samt en pågående flyktningkriser har gitt grunnlag for en stadig mer tilspisset politisk diskusjon om integreringsarbeidets kostnader og aktører. Som del av denne diskusjonen blir frivillig sektor i økende grad nevnt som integreringsaktør. Frivillige organisasjoner har en lang og sterk tradisjon i det norske samfunnet, til tross for noe tilbakegang i løpet av de siste årene (Wollebæk og Sivesind 2010). Frivillige organisasjoner ses på som effektive støttespillere til det offentlige støtteapparatet ved at de har en nærhet til folks behov og dermed også muligheter til å møte dem på en effektiv måte (Segaard 2011). Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (IMDi) har pekt på frivillig sektor som en naturlig inkluderingsarena hvor innbyggere kan bli kjent med hverandre, og i løpet av de siste årene har frivillig sektor også blitt trukket inn i arbeidet med å integrere bosatte flyktninger i kommunene (Hagelund og Loga 2009).

Vår forskning bekrefter at frivillig sektor kan spille en viktig rolle i integreringsarbeidet, ikke bare fordi et engasjement her ofte skjer på fritiden, men også fordi frivillig sektor kan dekke behovet for andre manglende sosiale fellesskap etterspurt av mange innvandrere, som for eksempel nabolag (Haaland og Wallevik 2016). Innenfor den frivillige sektoren finner vi også ofte den viktige «portvakten» (Fangen 2004), som i denne sammenheng er den sentrale aktøren i et lag- eller foreningsliv, som gjennom gode nettverk og kunnskap sikrer innvandrere tilgang til informasjon, inviterer til sosiale sammenkomster og møter, og som også kan bli en diskusjonspartner for innvandrerne i ulike

2 (forts.) gjensidige og sosiale foretak; og individuelle aktiviteter som gjennomføres uten lønn eller tvang – med mål om å gagne samfunnet eller personer utenfor egen familie og hushold» (www.sivilsamfunn.no, Salamon og Sokolowski 2016). Når vi i denne artikkelen diskuterer frivillig sektor, er det med en slik bred forståelse som utgangspunkt.

sosiale sammenhenger og situasjoner. Portvakten(e) kan dermed bidra til økt kontakt og forståelse mellom nyankomne innvandrere og det samfunnet de skal integreres inn i. Portvaktene kan være etnisk norske, men de kan også ha minoritetsbakgrunn og en lengre fartstid i det norske samfunnet.

I denne artikkelen ser vi på den frivillige sektorens rolle i ikke-vestlige innvandrerkvinner og -menns integreringsprosess i arbeids- og samfunnsniv. Formålet er ikke å evaluere frivillige aktørers innsats i integreringsprosesser, men å bruke innvandreres erfaringer i møte med aktører som representerer «det norske»³. Det er mot denne bakgrunnen vi ønsker å reflektere over hva mennesker selv opplever som inngangsporter til et hverdagsliv i Norge, eventuelle mangler på sådanne, samt ulike måter å tilpasse seg et nytt samfunn på.

Integrering – politisk og teoretisk begrep

Selve integreringsbegrepet kan spores tilbake til Makt- og demokratiutredningens rapport om det flerkulturelle Norge på midten av 1970-tallet (Hancke-Dalseth 2011, Brochmann mfl. 2002). I Norge har det vært og er bred politisk enighet om at innvandrerne må integreres i samfunnet. Likevel har det vært uenighet om hva som ligger i integreringsbegrepet, og et skiftende meningsinnhold har kommet til uttrykk i varierende politikk. Et norsk politisk skifte har ført til at de politiske diskusjonene i stadig større grad har vært knyttet til hvor mange innvandrere samfunnet kan ta imot dersom den norske velferdsstaten skal kunne opprettholdes. Som Brochmann påpeker i flere av sine artikler, har arbeid, nasjon og velferdsstat vært et triangel som har innrammet norsk innvandringspolitikk – og dermed også integreringspolitikk (Brochmann 2003). Arbeidslinja er et viktig grunnlag for den norske velferdsmodellen; innbyggerne må være økonomiske bidragsyttere gjennom yrkesaktivitet og slik kunne yte sin økonomiske skjerv til storsamfunnet. Å få flyktninger raskest mulig ut i lønnet arbeid er derfor en målsetting for den norske staten – og for velferdsmodellen (Brochmann og Haglund 2010, Brochmann 2010). Men det

3 I boka «Det norske sett med nye øyne» skriver Marianne Gullestad at det norske ofte er et «udefinert normativt sentrum i debatten. Det betyr at «vi» egentlig ikke vet hvem vi er, og at «vi» heller ikke bruker den anledningen som «innvandrerne» tilbyr til å reflektere mer over det» (Gullestad 2002: 36). Når vi i det følgende bruker begrepet «det norske», er det som et slikt udefinert normativt sentrum, slik vi så ofte ser gjenspeilt i debattene om integrering, men også forankret i noen klare målestokker som ligger som grunnplanke i systemet, nemlig arbeidsdeltakelse og sivilsamfunnsengasjement.

er likevel ikke bare økonomisk deltakelse som blir et bærende element i denne diskusjonen – et tungtveiende argument er også tanken om at en stabil og varig tilknytning til arbeidslivet vil bidra til å forebygge utenforskap blant særskilte grupper, deriblant innvandrere (St.meld. nr. 16, 2015–16). Den politiske inngangen til integrering og det å skulle bli en del av det norske samfunnet ser altså ut til å være uløselig knyttet til arbeidslivet. På denne bakgrunn vil vi hevde at norsk integreringspolitikk i all hovedsak har rettet fokus mot å få immigranter integrert inn i etablerte institusjoner, noe som også er påpekt av andre (Døving 2009). I dette politikkkfeltet ser en imidlertid at frivillig sektors arbeid for å tilrettelegge for integrering tillegges stadig større vekt. Allerede i 2006 kom Stortingsmelding 39, «Frivillighet for alle», hvor regjeringen vektla hvordan et levende sivilsamfunn kunne utvikles i nært samspill med frivillig sektor og et frivillig engasjement. Det ble vist til hvordan:

Frivillige organisasjoner yter uvurderlige bidrag til samfunnet, både gjennom tjenesteproduksjon og omfattende ulønnet innsats. Verdien av denne innsatsen er enorm. St.meld. nr 39: 1, (2006–2007).

Både innen integreringsarbeidet og gjennom arbeidet med kompetanseheving for voksne (St.meld. nr 16, (2015–2016)) understrekes frivillige organisasjoners betydning.

Selve begrepet integrasjon kan være et begrep til besvær, nettopp fordi dets innhold er omdiskutert. Som Hagelund og Loga (2009) skriver, er begrepet brukt i så mange sammenhenger og på så ulike måter at det kan være vanskelig å forstå hva som egentlig ligger i det, eller hva det betyr å skulle være integrert. De påpeker at begrepet kan defineres som et sosiologisk begrep, der fokus er på hvordan individer blir del av et hele, og som politisk begrep, hvor integrasjon betegner «en av flere mulige strategier staten kan ta i bruk overfor minoriteter» (2009: 16). Som politisk begrep vises det ofte til hva integrasjon ikke er; det skal ikke være assimilering, ei heller segregering. Statsviteren Marianne Takle definerer integrasjon som en tosidig prosess, der majoritetsbefolkningen gir rettigheter og muligheter til minoriteter, som igjen må ta ansvar for å bruke disse. Hun viser til at det ikke kan stilles krav til at mennesker med minoritetsbakgrunn overtar et lands kulturelle verdier, men at de kan møtes med krav om tilpasning til prosesser og byråkratiske ordninger (Takle 2014: 11). Men dette gjensidighetsforholdet kan være problematisk og ikke alltid bære preg av en gjensidighet, særlig fordi vårt byråkratiske system knyttet til velferdsstaten

stiller strenge krav og er tuftet på majoritetens normer og verdier. Det er nett-opp sett opp imot velferdssystemets enhetskultur at sosialantropologen Marianne Rugkaasa hevder at kulturell annerledeshet blir problematisk (2013). Det gjør at assimilering ofte blir den reelle integreringspolitikken, selv om lovverket åpner for anerkjennelse av kulturelt mangfold. Dermed blir kultur ofte integreringspolitikken hovedreferanse (Døving 2009), og kulturforskjeller presenteres gjerne som hovedproblemet når innvandreres utfordringer diskuteres (Rugkaasa 2015). En slik fremstilling kan også skjule de endringer og tilpasninger som finner sted mellom minoritet og majoritet i en integrasjonsprosess, i tillegg til å skygge for andre forklaringslementer enn kultur.

Ifølge St.melding nr. 30, skal en effektiv integreringspolitikk «bidra til et samfunn uten for store sosiale og økonomiske forskjeller, og hvor alle gis muligheter til å lykkes» (St.meld nr. 30: 10 (2015–2016)). Integrasjon blir politisk presentert som en nødvendighet, men også nærmest som en slags lineær prosess. Immigranter som kommer til Norge, skal følge et gitt løp. For flyktninger innebærer det å gjennomføre Introduksjonsprogrammet, andre kvalifiserende tiltak eller utdanning og til slutt komme ut i lønnet arbeid. En slik lineær prosess kan selvsagt finne sted, og ikke sjelden hører vi om de såkalte «superinnvandrerne» som helt uten problemer finner sin plass i samfunnet. Men en slik forståelse av integrasjon tar ikke høyde for hvordan det komplekse samspillet som oppstår i møtet mellom ulike kulturer, identifikasjon, sosial status og konkret interaksjon, gir ulike uttrykk og resultater (Lindo 2005: 11, gjengitt i Penninx og Garcés-Mascareñas 2016). Det som ofte heller ikke er helt klart, er hvilken mainstreamkultur eller idé om kultur innvandrere skal integreres inn i, slik Gullestad (2002) også har påpekt.

Frivillig sektor, innvandring og integrering: posisjonering i forskningsfeltet

I boka «Frivillig innsats» fra 2000 gjennomførte forskerne Wollebæk, Selle og Lorenzen den første gjennomgangen av frivillig innsats i den norske befolkningen. Norge var også gjenstand for John Hopkins *Comparative Nonprofit Sector Project*, som så på frivillig sektor i 30 land. Resultatene herfra og en senere oppdatering viste at den frivillige sektoren i Norge var stor i en europeisk sammenheng, men det ble også vist til at frivilligheten var i endring (Wollebæk og Sivesind 2010). Særlig var det ungdomsgruppen som

skilte seg ut gjennom at de hadde et mer pragmatisk forhold til organisasjonsdemokrati og et mer instrumentelt forhold til organisasjonsarbeid. En oppdatering av tall noen år senere viste at denne forskjellen etter hvert også er gjenspeilt i den voksne delen av befolkningen. Innenfor rammene av denne artikkelen er det ikke rom for en gjennomgang av forskningen på frivillig sektor, men derimot er det nyttig å merke seg at det i de senere år er kommet stadig mer forskning på innvandreres deltakelse i frivillig arbeid og organisasjonsliv. Dette springer ut ifra en forståelse av at sivilsamfunnet er en arena for sosial integrasjon (Hagelund og Loga 2009). Det at innvandrere organiserer seg i lag- og foreningsliv, kan anses som en måte å sosialisere medlemmer inn i demokratiske verdier på og som en arena for praktisk demokratitrening (Takle 2014: 44, Lorentzen 2004). Som Takle påpeker, bygger frivillige organisasjoner i Norge sin legitimitet på demokratisk forankring, mens de i Europa for øvrig ofte bygger på moralske eller religiøse fundament (2014: 45). Takle viser også til myndighetenes idealer om deltakelse for innvandrere i politikk og samfunnsniv. Vi skal ikke gå videre inn på dette, men vil i det følgende ta utgangspunkt i noen sentrale begrep som *sosial kapital*, *agens* og *mimesis*, for senere i artikkelen å kunne diskutere i hvilken grad informanter i våre forskningsprosjekter benytter seg av frivillig sektor som en integreringsarena.

Sosial kapital er et begrep som brukes til å forklare sosiale, kulturelle og strukturelle forhold ved å se på samfunnsrelasjoner og hvordan disse påvirker sosial samhandling og interaksjon. Sosial kapital har betydning på ulike nivåer, både på individuelt nivå, lokalt og nasjonalt. I likhet med kapital i tradisjonell betydning kan også sosial kapital akkumuleres – og forvitres. Begrepet er diskutert av flere teoretikere, og særlig den franske sosiologen Pierre Bourdieu og den amerikanske statsviteren Robert Putnam har bidratt til å belyse begrepet gjennom sine arbeider. I sistnevntes arbeid har frivillig arbeid og frivillige organisasjoner spilt en sentral rolle i hans forståelse av sosial kapital, noe som gjør det særlig interessant for en diskusjon om frivillig sektor og integrasjon. Hagelund og Loga (2009) viser også til Putnams relevans for diskusjoner om integrering basert på hans koblinger mellom solidaritet, etnisk mangfold og sosial kapital. Putnam definerer sosial kapital som «social networks and the associated norms of reciprocity and trustworthiness» (Putnam 2007); altså sosiale nettverk og de normer for gjensidighet og tillit som følger disse. Sosial kapital kan diskuteres på individuelt så vel som på kollektivt nivå. Der Bourdieu

i større grad vektlegger sosial kapital⁴ som en individuell ressurs (Bourdieu og Wacquant 1992), diskuterer Putnam sosial kapital ikke som en egenskap eller en ressurs kontrollert av enkeltindivider, men som en egenskap ved relasjonene som knytter sammen individene i et samfunn. Det er slik sosial kapital kan ses på som en forutsetning for integrasjon. Putnam vektlegger også *tillit* i sine diskusjoner av sosial kapital; tillit er både en indikator på og en konsekvens av sosial kapital (Putnam 2000). Gjennom ulike former for frivillige aktiviteter kan sosial kapital bygges – og brukes for integrasjon.

Når vi i det følgende skal diskutere lag og foreningsliv som potensielle arenaer for integrasjon, vil Putnams inndeling av sosial kapital som et sammenbindende (*bonding*) eller overbyggende (*bridging*) element stå sentralt (Putnam 2000, Haglund og Loga 2009). Sammenbindende sosial kapital er sosiale bånd som bygges mellom mennesker som tilsynelatende er ganske like, basert på noen dimensjoner, for eksempel etnisitet. I slike grupper knyttes et «vi» sterkt sammen i kontrast til de som står utenfor gruppen. Overbyggende sosial kapital bygger, slik begrepet indikerer, relasjoner mellom mennesker relativt forskjellige fra hverandre. Denne type relasjoner kan skape tilhørighet på tvers. Men som Putnam selv understreker: Det er sjelden snakk om noe «enten-eller» i forholdet mellom overbygging og sammenbygging, noe vi tydelig ser i vårt materiale. I senere tid har en tredje dimensjon av sosial kapital blitt innført, *linking*, som også tar staten i betraktning (Woolcock 2001). Denne typen minner om overbyggende sosial kapital, men er «vertikale relasjoner som hjelper individer å få tilgang til ressurser, for eksempel fra offentlige institusjoner» (Haglund og Loga 2009: 19).

Som nevnt prøver Putnam seg på en sammenkobling mellom sosial kapital, innvandring og det vi ofte omtaler som kulturelt mangfold (2007). Igjen er tillit sentralt i analysen, fordi han viser til hvordan et stort etnisk mangfold kan virke utfordrende med tanke på graden av tillit og sosial kapital. Sett ifra hans ståsted vil et mangfoldsmiljø etter hvert utvikle nye inkluderende identiteter, et større «vi» enn det som tidligere har vært. Dette er del av en større diskusjon om mangfoldssamfunn og sosial kohesjon (Haglund og Loga 2009: 20) som vi ikke skal gå inn på her. Men det som er verdt å merke seg, er hvordan Putnam

4 Summen av Bordieus tre kapitalformer (sosial, økonomisk og kulturell) kapital innenfor en kulturell kontekst. De tre formene er avhengige av hverandre og kan ikke forstås uavhengig av hverandre (Bourdieu 1996).

argumenterer for en samfunnsgevinst av sosial kapital ved at felles normer og tillit mellom enkeltmennesker fremmes gjennom engasjement og mulighet for kollektiv handling. Det kan igjen fungere som en veiviser eller en mal for kulturelt samarbeid (Putnam 2007).

I den norske integreringsdebatten har Putnams forståelse av sosial kapital fått gjennomslag, og denne måten å tenke sosiale nettverk på går godt overens med argumentet om arbeidslinja. Politisk betyr dette at det må legges til rette for at innvandrere kan skaffe seg arbeid og knytte nettverk, noe Introduksjonsprogrammet er ment å tilrettelegge for. Arbeid og nettverk vil virke positivt for enkeltindivid og samfunnet for øvrig. Infrastrukturen tilbys, men integreringsarbeidet hviler også på innvandrere selv. Mot dette bakteppet ønsker vi å rette blikket mot enkeltindivider og utforske hvordan dette «integreringsarbeidet» faktisk gjøres. Her kunne vi ha gått inn i en diskusjon av sosial kapital som forstått av Bourdieu og utforsket hvordan sosial kapital som noe som forvaltes på individnivå, omsettes og brukes i integreringsarbeid på aktørnivå. Han argumenterer med at sosial kapital kan utvikles gjennom nettverk, blant annet gjennom utveksling av tid, tjenester og gaver, som igjen konverteres til kapital gjennom en gjentatt resiprositet (Bourdieu 1986). Slik han ser det, opprettholder de ulike kapitalformene (kulturell, økonomisk og sosial kapital) sosial ulikhet og maktforskjeller, og er ikke nødvendigvis samfunnsbyggende. Når vi i det følgende velger en annen inngang, så er det nettopp med utgangspunkt i at Putnams forståelse står sterkt i den norske integreringsdebatten, og at en diskusjon omkring forståelse av sosial kapital lett kan strande i en kamp om fortolkningsmakt, som ikke nødvendigvis vil ha praktiske implikasjoner.

Derfor, i utforskingen av enkeltindividers eget «integreringsarbeid» anvender vi det antropologiske begrepet *mimesis*, slik det blir brukt av antropologen Ian Walker, for å forstå den prosessen der man gjennom å imitere andre «blir» de andre, men i prosessen også skaper seg selv (Walker 2010). I Boken *Becoming the Other, Being Oneself* (2010) skriver han om identitet og sosial endring i Komorene. Walker diskuterer begrepet *mimesis* som en forhandling av sosial endring og vektlegger individers utvikling av *mimesis* som strategi i møte med folk fra ulike steder og kulturer. Han viser hvordan folk fra Komorene konstruerer sin identitet på en slik måte at de kan tillate seg å imitere og aktivt bruke trekk de finner sympatiske ved «de andre», samtidig som de bevarer elementer av et «oss». Dette betyr at vi kan få et samfunn som fra utsiden likner på andre,

men som også har plass til bevaring av egne interne strukturer, «even if it too, is constituted in the image of the Other» (Walker 2010: 3). Walkers argument er at samfunn og kulturer endrer seg der kulturer influerer hverandre gjennom «performative resembling of Other (or perhaps, what the other is not)». Derfor vil endring ofte karakteriseres som imitasjon eller kopiering. Hans poeng er likevel at når vi imiterer, forandres vi i prosessen. I vår forskning på flyktninger og migranter på Sørlandet ser vi liknende prosesser som de Walker beskriver som *mimesis*. Innvandrere imiterer og praktiserer noen kulturelle elementer og måter å «være i verden på» som er hentet fra det norske. Samtidig bevarer noen kulturelle elementer og praksiser de har med seg fra sitt hjemland. For å forstå hva som skjer i den prosessen, hevder Walker at vi må forbi tanken om *empowerment by similarity*, en idé som for eksempel er godt forankret i hvordan vi tenker og gjør utvikling i det globale Sør, men også i integreringstenkingen. Ved å gå bak likhetstanken og heller fokusere på hva som skjer i møter på tvers av kultur, kan vi utforske mer. Gjennom kulturelle møter, hevder Walker, imiteres «gjøren» og «væren», men i prosessen skjer noe mer enn reproduksjon; det åpnes også for konstruksjon av noe nytt (Walker 2005). Selv om minoriteten eksempelvis imiterer majoriteten, skjer det endring ikke bare for de som imiterer, men også for de som blir imitert. Dette betyr at nye identiteter skapes i sosiale rom som også er gjenstand for endring. Dette kan i siste instans gi endring i praksis og tenkemåter – både for minoritet og majoritet.

Posisjonering, metodiske refleksjoner og etnografisk nedslagsfelt

Fra «ute» til «hjemme» via feltarbeidserfaring

Som utviklingsforskere er det meste av vår forskningserfaring knyttet til kontekster i Sør, fra land i Afrika og Latin-Amerika. Vi har der jobbet med ulike tematikker, men som oftest i berøring med folks hverdagsliv, hvor arbeid og sosiale relasjoner står sentralt, men hvor dette kanskje blir forstått på en litt annen måte enn her hjemme. Det er på denne bakgrunnen vi argumenterer for at den erfaringen som ligger i langvarige etnografiske feltarbeid «ute», kan tas «hjem» og være en ressurs i arbeidet med integreringsproblematikk. I en verden i endring, der de en gang så klare linjene mellom det globale Sør og Nord er i ferd med å bli mer utydelige, bør utviklingsforskerens feltkompetanse og

erfaring tas i betraktning. Mange av de informantene vi har hatt i det globale Sør, har slektninger som er migranter i det globale Nord. De kommuniserer over nett, besøker til og med hverandre noen ganger, og noen av dem lever et translokalt liv knyttet til ulike steder på tvers av Nord-Sør-aksen. Det samme gjør flere av menneskene vi søker å integrere i vårt eget samfunn. De går inn i det norske samfunnet – men lever også et liv helt utenfor eller i en pågående interaksjon med opprinnelseslandet eller hjemsted. Poenget her er nettopp at vi som utviklingsforskere kan bruke en del av vår forståelse av arbeid med mennesker «ute» også her «hjemme». Vi mener helt klart at denne «doble kunnskapen» – å forstå noe om kontekster i det globale Sør og anvende denne i det hjemlige i arbeidet med integreringsdiskusjonene – har noe å tilby integreringsfeltet.

Vi anerkjenner selvsagt at antropologer og sosiologer har vært opptatt av integreringsproblematikk i flere tiår, og at det finnes en stor etnografisk litteratur på dette feltet. Noen av disse bidragene har også hatt et særlig fokus på nettopp frivillighet. Likevel vil vi hevde at når det gjelder forskning på integrering, har det så langt vært få som tydelig har tatt i bruk erfaringer med feltarbeid fra det Globale Sør – med tanke på å belyse integreringsfeltet, eller mer spesifikt, det å forstå ting i en annen kontekst, ha erfaring med «utenforskap», med det å jobbe seg inn en ny hverdag, ha lært seg nytt språk og nye kulturelle koder for samfunnsdeltakelse og samhandling. Her ligger en uutnyttet ressurs som kan gi rom for nye perspektiver, ikke bare på hva som kan oppleves som integreringens dilemmaer og utfordringer sett fra innvandrernes perspektiv, men også på det norske samfunn og måten det er organisert og innrettet på.

Forskerrollen, perspektiv og kontekst

Innenfor utviklingsfeltet har vi som forskere i møte med hegemoniske debatter argumentert for viktigheten av posisjonering og det å være seg bevisst en før-forståelse – samt hvor vanskelig det kan være å kvitte seg med den. I et tverrfaglig felt er vi posisjonert i den antropologiske tilnærmingen til kunnskapsutvikling. Antropologiske studier i en tverrfaglig sammenheng representerer ofte det alternative perspektivet – der hverdagsliv er i fokus. Man leter etter det som rører seg i lokalsamfunnet – det være seg på landsbygd eller i by, i hjem, nabolag, organisasjoner eller på

arbeidsplassen. Spørsmålet «Hva skjer her?» er gjerne et utgangspunkt når man jobber med hverdagslivspraksis, og man tilnærmer seg det levde liv etnografisk. Med en slik tilnærming kan vi gå bak tall, statistikk og gitte sammenhenger, og vi kan utfordre egne forståelsesrammer. Som i andre politisk dominerte diskurser er antropologer oftest i mindretall innen utviklingsdiskursen, og i kampen om fortolkningsmakt (Whitehead et al. 2008) settes ofte agendaen av de som bedre snakker systemets språk, gjerne statsvitere eller økonomer. Det betyr at et fokus på struktur og økonomiske tilnærminger hyppigere danner grunnlaget for politikktutforming enn studier av hverdagsliv med fokus på aktører. Slik er det i utviklingspolitikken – men også i integreringspolitikken (Figenschou og Beyer 2014). Dermed tar diskursen – og dermed også politikktutforming – i mindre grad tak i det normative aspektet.

Mye av forskningen gjort på integreringsfeltet er empirisk og blir ofte et grunnlagsmateriale for politikktutforming. Et sterkt fokus på arbeidslinja og viktigheten av nettverk gjør at enkeltaktørens perspektiv har lett for å forsvinne – selv om disse kan gi oss viktig innsikt i hvorvidt politiske tilnærminger virker eller ikke. En slik tilnærming, myndiggjøring gjennom likhet (*empowerment by similarity*) gjør at vi ikke ser den erfaring og kompetanse innvandrere, flyktninger og migranter har med seg. I denne artikkelen bruker vi etnografisk materiale som illustrerer flyktnings møter med frivillig sektor; på den måten vil vi utforske og diskutere integrering i lys av Putnams begreper om sammenbinding og overbygging, «bonding» og «bridging», i forhold til ulike typer engasjement. Denne koblingen mellom integrering og sosial kapital er utforsket av flere, og kritikken går blant annet på at sosial kapital forstås for snevert med hensyn til hva slags type sosiale nettverk innvandrere inngår i, og at man ikke tar høyde for translokal tilknytning (se for eksempel Fuglerud og Engebriksen 2006).

Som allerede nevnt er ikke formålet med artikkelen å evaluere frivillige aktørers innsats i integreringsprosesser, heller ikke å utforske hvor viktige de blir som integreringsaktører. Derimot ønsker vi å snu blikket for å se ting fra enkeltindividers side og slik prøve å forstå noe av flyktnings erfaringer i møte med frivillighet og «det norske». Vi ønsker å reflektere rundt hva mennesker selv opplever som inngangsporter til et hverdagsliv i Norge, eller eventuelt mangel på sådanne. Det betyr at vi anlegger et aktørperspektiv (Long og Long 1992, 2001).

Etnografien – arbeid og frivillig sektors rolle i integreringsarbeidet

Etnografien denne artikkelen bygger på, er hentet fra to forskningsprosjekter som har gått over lengre tid, begge i små kommuner i Vest-Agder. Det ene er et prosjekt drevet av en kommune på Sørlandet, «Jobbsjansen», et delvis IMDi-finansiert tiltak drevet i regi av NAV. Fokus i tiltaket er å få innvandrerkvinner som ikke faller innunder andre tilskuddsordninger, inn i arbeid. Gjennom etnografisk feltarbeid har vi over tid fulgt noen av kvinnene som deltar i prosjektet. Vi har vært med dem på samlinger, sett dem i møte med ulike kommunale tjenester som Voksenopplæring, NAV, potensielle arbeidsgivere og i sosiale sammenhenger. Vi gikk inn i prosjektet med en idé om å kun rette søkelyset mot «kvinnene selv», men innså raskt at våre informanter var så tett på systemet at vi også måtte snakke med representanter for velferdsapparatet, altså de som jobber i NAV, flyktningtjenesten, voksenopplæring osv. Vi har altså tilbrakt en del tid med våre ulike informanter og diskutert mye med «systemets» representanter. Dette har vært en god inngang, og nettopp det å se våre informanter i ulike kontekster og bygge tillit over tid har gitt oss en del ekstra informasjon og perspektiver som en tradisjonell intervjuutilnærming kanskje ikke hadde gitt oss. Gjennom vårt feltarbeid har vi fått en forståelse av hva «systemet» ofte mener fungerer, og dermed hva som bør være målsettingen med arbeid og arbeidstype. Vi har også fått en forståelse av hvordan ulike kvinner kategoriseres og forstås i «systemet». I tillegg har vi fått viktig kunnskap om informantene selv, hvordan de forstår og handler i en integreringssituasjon, og hvilke målsettinger de har for arbeidsliv, hverdagsliv og egen fremtid. Arbeidslinja og inngang i arbeidslivet er et viktig premiss for integrering inn i det «norske», men i vårt materiale viste det seg at frivillig sektor som integreringsaktør var vel så viktig for de kvinnene vi fulgte. Dette ledet oss til det andre forskningsprosjektet – frivillighetens rolle i integreringsarbeid.

Da vi rettet søkelyset mot frivilligheten, favnet dette prosjektet begge kjønn, og vi har snakket med og fulgt både menn og kvinner over tid i to kommuner i Agder. Fordi vi har vært interessert i innvandrernes (her først og fremst flyktinger) bruk av frivillig sektor, har vi gjennom våre prosjekter spesielt vært i møte med tre ulike typer engasjement:

1. Eksisterende strukturer innen det frivillige Norge, hvor medlemsmassen hovedsakelig består av majoritetsbefolkningen. Dette omfatter alt fra

- lokale hagelag til lokale menigheter, og i vårt materiale spiller kirkelige møteplasser en sentral rolle som inngangsport inn i det norske.
2. Skapte møteplasser består av foreninger og lag som primært er tuftet på ideen om integreringsarbeid, slik som for eksempel *Refugees Welcome*-gruppene.
 3. Egne innvandrersorganisasjoner – i tillegg til uformelle nettverk som drives og dyrkes frem av innvandrere selv – er også svært viktige å forstå. Uformelle nettverk bestående av folk fra samme hjemland er viktige for flyktninger og migranternes tilhørighet når de skal tilpasse seg det norske. I det øyeblikket innvandrersorganisasjoner inviterer majoritetsbefolkning inn, blir de også møteplasser på tvers.

Det er viktig å merke seg at i alle typer engasjement blir Putnams begrep om *linking* interessant. Dette henger sammen med at sivilsamfunnet i Norge, og spesielt i organiserte former, er heftet opp i statlige strukturer, for eksempel gjennom finansiering av aktivitet. Med tanke på at aktører er heftet opp i statlige strukturer, er det også viktig å påpeke at når vi snakker om frivillig sektors rolle i integreringsprosessen, må vi være oppmerksomme på at flyktninger og migranter er i kontakt med det frivillige også på sin vei til Norge. Dette har vi tydelig sett gjennom et pågående prosjekt på Lesvos. Her har vi også sett hvordan nasjonale diskurser og politikk er noe flyktningene diskuterer før de kommer frem til ønsket oppholdssted. Med andre ord er ideen om arbeidslinje og nettverk som vei inn i et fellesskap noe som plukkes opp i møte mellom frivillige og flyktninger på flyktningsens ulike stoppesteder i Europa (Haaland og Wallevik, i arbeid).

Flyktnings møter med det frivillige Norge

Møter med kirkerommet som tradisjonell og skapt møteplass

Armita er en kvinne i 50-årene som har bodd i Norge i fem år. Hun er flyktning og kom til Norge med sin sønn, men fikk senere også familieforening med sin datter. Hennes mann ble drept i hjemlandet, og hun flyktet og fikk opphold på politisk grunnlag. De første årene i Norge var tøffe, og Armita brukte mye av sin tid på bearbeiding av tap, ikke bare tapte mennesker og relasjoner, men også mangel på mulighet for retur til sitt hjemland i overskuelig fremtid.

Fra Norge fortsatte hun sitt politiske engasjement via sosiale medier. På den måten fikk hun opprettholdt viktige relasjoner og bevart en tilknytning til hjemlandet og alt hun måtte flykte fra. Å finne arbeid var vanskelig for henne, til tross for at hun har relevant høyere utdanning. Språkvansker og traumer gjorde at Armita ble hengende i systemet. Hennes bruk av tid på politisk aktivitet i hjemlandet ble av aktørene i «systemet» snakket om som noe som forsinket hennes integreringsprosess. Etter at hun kom inn i «Jobbsjansen», har hun gjennom hardt arbeid fått praksisplass og senere også en jobb. Hun er likevel fast bestemt på at Norge er hennes sted kun så lenge som nødvendig. Hun ønsker seg tilbake til sitt hjemland og sørger over sitt land og sitt folk. Armita er muslim, men bruker den kristne menigheten der hun bor som en sosial og religiøs arena. Hun er skeptisk til måten noen av hennes trosfeller utøver sin religion på, og blir derfor en av dem som møtes i tro, men også på tvers av tro, i den lokale menigheten. Gjennom å oppsøke menigheten har Armita funnet en forankring inn i det norske, samtidig som hun har funnet rom som gir henne mulighet til å utøve religiøsitet.

Sasha, en kvinne i trettiårene, har også bodd i Norge i fem år. Hun har arbeidet målrettet med å bli integrert og snakker stadig om all jobben hun gjør for å «integrere seg». Gjennom jobben har hun fått inngang inn i det norske som arbeidstaker og skattebetaler. Arbeidet er også av en slik type at hun kommer i kontakt med mange mennesker hver dag. Men det er ikke i arbeidslivet at Sasha har bygget opp sitt sosiale nettverk. Også hun har funnet et lokalt kirkesamfunn på Sørlandet som viktig på veien inn i det norske. Sasha er i likhet med Armita muslim og bruker det lokale kirkesamfunnet som en møteplass for å treffe andre troende, men mest kommer hun i menigheten for å finne nye venner og bygge opp en bekjentskapskrets på stedet hun bor. Sasha ble invitert inn i menigheten av frivillige, og hun deltar som frivillig i deres arbeid som rettes mot nettopp integrering av flyktninger. Nå arbeider Sasha målbevisst for å oppfylle andre krav for å kunne regnes som integrert; å få seg et nettverk, delta som aktør i sivilsamfunnet og dermed også bli sett på som en del av lokalsamfunnet. Hennes innsats for egen integrering blir lagt merke til, både innenfor kirkesamfunnet og ellers i lokalsamfunnet. Hun blir derfor også mange ganger løftet frem som et godt eksempel på hvordan god integrering kan og bør finne sted.

I likhet med Sasha har Monif, en mann i førtiårene, også funnet veien til både menighet og kirke. Arbeidet til Monif gir ikke rom for mye sosial omgang

og relasjonsbygging. Nettopp derfor blir de kristne religiøse rom ekstra viktige for ham fordi han her kan få utløp for sine ønsker om et sosialt liv og meningsfylte relasjoner, utenom de han har med kjernefamilien sin. Han begynte i likhet med Sasha som frivillig i en av de lokale menighetene, og mye av hans frivillighet handlet om praktisk arbeid med menighetens nybygg. Monif ønsket å nyttiggjøre seg av sin kunnskap som håndverker, og han ønsket seg et mer aktivt sosialt liv. Gjennom det praktiske arbeidet i menigheten har han blitt kjent med flere norske og dermed blitt invitert inn i norsk familieliv, så vel som i rene mannsfærer. Han deler Armitas og Sashas erfaringer i opplevelsen av de kristne religiøse møteplassene som gode steder å være som troende, også som muslim. Det å være i religiøse rom og møte religiøse mennesker gir en ekstra dimensjon til hverdagslivet hans her i Norge. Monif sier at det gir ham mulighet for å skape seg et nettverk, men også noe mer. Han deltar på bønnemøter, og her får han mulighet til å praktisere språket, samtidig som han kan diskutere religiøse spørsmål. Han sier selv at han gjør det han kan for å få opp diskusjoner som går ut over religiøse tekster, slik som moral, etikk og «væren i verden» mer generelt. Det er på denne måten at Monif får anledning til å være et sosialt engasjert menneske i et lokalsamfunn. Denne type samfunnsdeltakelse gir ham mulighet for å ta frem igjen deler av seg selv og sin livsform før flukten fra hjemlandet.

Dersom vi anvender Putnams begrepsapparat, blir kirkerommet for Armita, Sasha og Monif et sted der både *bonding* og *bridging* foregår, altså både en sammenbinding av de med samme religion, men også en overbygging gjennom et møte mellom ulike trossamfunn på samme sted. Frivillighetens rolle, her representert ved kirkesamfunn, blir å tilrettelegge for at flyktingers nettverk kan etableres og pleies. Her finner både Armita, Sasha og Monif mennesker de kan omgås, de får tilgang til jevnlike treffpunkter der de både kan bidra og forhåpentligvis bygge varige relasjoner. Menighetslivet blir en inngangsport inn i det norske.

Men deres møter med Sørlandets rike menighetsliv sier også noe om hvordan de som enkeltaktører bruker menighetene. Da blir kirkerommet noe utover *bonding* mellom troende – eller *bridging*, der ulike religioner og kulturer møtes. Våre tre informanter manøvrerer seg inn i menighetslivet og fremforhandler dermed muligheter for å skape sosiale rom der de også får dekket egne behov. Bruker vi *mimesis*-begrepet, er det altså ikke slik at lokal bruk av religiøse arenaer bare er gjenstand for imitasjon, men at våre informanter også

bringer inn noe av sitt eget, som også muligens på sikt bidrar til en transformasjon av disse rommene. Det handler med andre ord ikke bare om å inngå i et fellesskap, bygge nettverk og dermed også inngå i lokale sosiale normer, men for enkeltaktørene blir dette også handlinger på individuelt nivå som er viktige for deres hverdagsliv og identitet. Kirkerommet blir et godt sted å være fordi det utøves religiøs aktivitet som er gjenkjennbar fra hverdagslivet de hadde tidligere. For alle tre, men kanskje spesielt for Monif, blir menighetens og kirkas rom noe mer enn et rom for religionsutøvelse og en inngang inn i det norske gjennom nettverksbygging. Det er like mye et sosialt rom, hvor han sakte, men sikkert kan gjenskape seg selv. I våre samtaler med ham får vi et tydelig inntrykk av hvordan han i sitt strev etter å tilpasse seg det norske her finner en mulighet for tilhørighet til noe kjent og kjært som han mistet da han ble tvunget til å forlate sitt hjemland. Menighet og kirkerom blir steder der han skaper seg et hverdagsliv i det norske som likner noe av det han dro fra.

Møteplasser skapt av innvandrere selv

Abdallah er en mann i femtiårene som har bodd i Norge i 15 år. Han har gjennom disse årene hatt mange ulike jobber, men har nå fått en jobb han trives godt i. Gjennom jobben har han knyttet mange kontakter, og han har et stort nettverk. Abdallah snakker godt norsk, og han mener at han gjennom sine år i Norge har fått en god inngang inn i det norske samfunnet. Han har gått gradene, sier han, gjennomført Introduksjonsprogrammet og fått seg jobb. Han er svært engasjert i arbeidet sitt, og han brenner for integreringsspørsmål. Det er likevel i de uformelle nettverkene blant egne landsmenn han trives best. Det var også her det startet. Da han kom til kommunen han nå bor i, ble han godt tatt imot av kommunen, men også av de som hadde kommet som flyktninger før ham. Derfor ble et flyktningmiljø hans sosiale plattform gjennom de tidlige årene. I møte med sine egne kunne han snakke sitt språk, spille musikk, danse og spise mat; alle ting som representerte det kjente og kjære. I dette nettverket av flyktninger fra samme land var det noe som bandt dem sammen. De var alle muslimer og delte tro. I utgangspunktet var dette nok for et samhold, og forskjeller i religiøs praksis ble ikke vektlagt. Innad i gruppen var det likevel store forskjeller i klasse, utdanningsnivå og etnisk tilhørighet. Også disse forskjellene forble lenge uuttalt. På tross av ulikheter ble dette nettverket et hvileskjær for Abdallah gjennom år med tilpasning til det norske. «Her kunne jeg slappe

av», har han ofte gjentatt i sine samtaler med oss som forskere. Nettverket av flyktninger ble også en inngang inn i det norske. De som hadde fartstid, tok seg nemlig av nykommerne. Dette ble tydeligere for Abdallah etter som tiden gikk, og gjennom mange år spilte han selv en avgjørende rolle for nyankomne flyktninger som flyttet til kommunen. Ibrahim og Maryam og deres barn, som også har bodd lenge i Norge, ble for eksempel gjennom Abdallah innlemmet i dette fellesskapet. Også de snakker om det gode ved å kunne kjenne på noe hjemlig gjennom perioden med tilpasning til det nye samfunnet. Gjennom mange år ble nettverket opprettholdt med fokus på nettopp det å føle seg hjemme, samtidig som noe nytt skapes. I alt arbeidet som ble lagt ned for nyankomne, ble det også plass til å skape møteplasser på tvers av flyktninger og lokalbefolkning, for eksempel gjennom kulturelle fester.

I tillegg til det hjelpeapparatet som sto klart fra kommunens side, hadde altså de som kom til kommunen som flyktninger, også mange mennesker som sto klare til å hjelpe nykommere inn. De ble invitert inn i et sosialt fellesskap. Abdallah og Ibrahim forteller at spesielt for kvinnene var det viktig å opprettholde kontakt med folk fra hjemlandet. Maryam bekrefter at hun satte stor pris på at det var folk på plass som tok imot på denne måten. Dette sosiale rommet krevde dog at mange tok del og var frivillig engasjert i opprettholdelse av møteplasser, og med tiden endret nettverket karakter. Folk ble engasjert i arbeid og annet samfunnsliv. Gjennom barna ble de engasjert i norsk hverdagsliv gjennom barnehage, skole og fritidsaktiviteter. Forskjellene internt i nettverket ble også større og uttalte. I tilknytning til arbeidsmarkedet ble klasse- og utdannelsesnivå tydeligere, og for eksempel ble ulike trospraksis tydeligere. Stadig oftere endte sosial aktivitet opp i diskusjoner om politikk og tilhørighet, både i hjemland og i en norsk sammenheng. I dag er den frivillige innsatsen inn i dette nettverket lagt ned. Det arrangeres ikke lenger kulturelle fester slik man en gang gjorde, og bare en sjelden gang møtes noen av dem, og da gjerne de som hadde en tilhørighet utover det at de kom fra samme land og kunne snakke samme språk.

Der Monif må gjenskape noe kjent og hverdagslig i kirkerommet, har Abdallah, Ibrahim og Maryam kunnet støtte seg på et nettverk av landsmenn som skapte rom for å være seg selv fra starten av. Her foregikk *bonding* på tvers av de kulturelle forskjellene de ulike medlemmene representerte. Det var fellesskap som ble dyrket frem, og det ble skapt et rom for en følelse av tilhørighet. Med tiden, da forskjeller ble tydeligere, kunne man sett for seg en omstilling

til en type *bridging*, der man kunne ta høyde for og leve med forskjellighet, ikke bare internt i gruppen mennesker som kom fra samme land, men der de også klarte å innlemme nye medlemmer fra andre land i et fellesskap av flyktninger. På sikt kunne man også tenke seg en mer formalisert organisasjon som ønsket velkommen, ikke bare egne landsmenn, men også majoritetsbefolkningen. Egne innvandrersorganisasjoner samt uformelle nettverk som drives og dyrkes frem av innvandrere selv, har i utgangspunktet et sterkt fokus på *bonding*, men også her kan vi se forsøk på *bridging*. Ved formalisering av innvandrerrinitiativ blir også begrepet om *linking* interessant. Dette henger sammen med at sivilsamfunnet i Norge, og spesielt i organiserte former, er hektet opp i statlige strukturer, for eksempel gjennom finansiering av aktiviteter.

På tross av gode erfaringer med møter på tvers, der også etniske nordmenn hadde deltatt på ulike arrangementer, forvitret etter hvert det frivillige engasjementet. Dette kan forstås ved at man gjennom år tilbrakt i et lokalsamfunn i stadig større grad blir del av den norske overordnede strukturen, der arbeid og organisert fritidsaktivitet tar mer og mer plass. For Abdallah, Ibrahim og Maryam var det heller aldri noe ønske om å skape en parallell struktur. De er alle innstilt på at de nå bor og lever i Norge. Selv om de ofte snakker om en retur til et hjemland, har de tilhørighet til lokalsamfunnet gjennom arbeid og sine barns aktiviteter.

For å forstå dynamikken i det frivillige etniske nettverket til Abdallah og de andre er det nødvendig å løfte frem klasse og utdanningsnivå i gruppen. De første som kom, var høyt utdannede og fra høyere sosiale lag i sitt hjemland. De fant fort en vei inn i arbeidslivet i Norge, der de over tid har hatt flere arbeidsforhold og etter hvert har funnet jobber som åpner for at de kan ta ut mer av seg selv og dermed også være med på å forme arbeidsplassen. Og dette bringer oss tilbake til *mimesis*-begrepet. Gjennom deltakelse i det norske arbeidsliv, og også frivillig arbeid, har Abdallah og de andre imitert og skapt seg selv på nytt. I denne prosessen har de også endret noe. Gjennom sin frivillige innsats har de vært med i sivilsamfunnet, der de har representert mangfoldet og gjort en jobb for lokalsamfunnet. Videre er de gjennom sine jobber og deltakelse i arbeids- og hverdagsliv med på å forme arbeidsplasser og dermed sosiale rom. Våre informanter gir uttrykk for at de over tid har forstått at det finnes mange måter som gjør det mulig å føle seg som del av det norske, og at de nå kanskje i mindre grad jobber med selve integreringsprosessen. De har på mange måter innfridd systemets forventninger og samtidig funnet sine plasser i det norske samfunnet.

Før vi avslutter med en diskusjon om integrering som forventningsinnfrielse, vil vi dvele litt ved hvordan vi forstår det frivillige engasjementet som Abdallah og de andre representerer.

Eksempelene over gir en forståelse av at vi kan snakke om integrering inn i det norske på ulike måter og på ulike plan. Det frivillige engasjementet kan representere veier inn i det norske på individnivå, men på organisasjonsplan kan vi også snakke om en integrering som oppstår ved at man tar del i sivilsamfunnet. Såkalte etniske nordmenn går også gjennom en form for integreringsprosess i samhandling med nye innbyggere, som for eksempel i kirkerommet. Men der kirke- og menighetsrom blir anerkjent som arenaer for møter på tvers, blir det etniske nettverket av den typen som Abdallah og hans landsmenn representerer, noen ganger oppfattet som truende når vi diskuterer integrering. Gruppen til Abdallah og de andre har, i tillegg til å ivareta nykommere, også vært viktige kulturformidlere og brobyggere inn mot majoritetsbefolkningen i sin region, ved å invitere åpent til sine arrangementer. Det betyr at også innen denne type frivillighet finner overbygging sted. Likevel er argumentet ofte at slike etniske grupperinger, og her også med religiøs sammenbinding, kan være en kime til parallellsamfunn. Dette er en stor og kompleks diskusjon som kontinuerlig går i norske medier. Dersom en tenker at organisasjonsliv er en måte å sosialisere innvanderne inn i en demokratisk deltakelse, kan en selvsagt spørre seg om egne innvandrersamfunn lukker medlemmene inne i etniske grupper (Takle 2014). Med utgangspunkt i vårt materiale, og med vårt blikk inn i dette, vil vi argumentere for at dersom vi anerkjenner frivillig sektor, organisasjonsliv og frivillig engasjement som en del av et sivilsamfunns- liv i Norge, kan organisering i etniske grupper også forstås som et tilfang til og ikke en trussel mot den norske frivilligheten. Denne type organisering og frivillig engasjement skaper fellesskap og tilhørighet som mange innvandrere strever med i en integrasjonsprosess. Det blir en arena hvor ikke bare hjemlandets kultur, språk og verdier får spillerom, men også en arena for diskusjon og forhandling av et norsk hverdagsliv mellom aktører med varierende fartstid i det norske samfunn, og det er nettopp her *mimesis*-begrepet gir fruktbare perspektiver.

Å forstå integrering som forventningsinnfrielse

Vi startet denne artikkelen med å vise til den sterke stillingen arbeidslinja har for både teoretisk og praktisk integrering i Norge. I tillegg har troen på frivillig sektor, det å bygge nettverk og derigjennom sosial kapital, blitt stadig mer

fremtredende i den politiske diskusjonen om integrering. Slike diskusjoner ser hovedsakelig ut til å bygge på Putnams forståelse av sosial kapital, en normativ diskurs om deltakelse, fellesskap og solidaritet som har mye til felles med diskusjoner om mangfold og integrasjon (Haglund og Loga 2009). Sosial kapital bygges gjennom deltakelse i et arbeidsliv, men også gjennom deltakelse i frivillig sektor, enten som frivillig eller som bruker av bestemte tilbud. Gjennom arbeid og fritid ser man for seg at flyktninger og migranter gjennom *bonding* og *bridging* skal finne veier inn i det norske. Det legges også til rette for *linking*, for eksempel gjennom finansiering av innvandrerorganisasjoner. Et slikt systemperspektiv skygger imidlertid for forståelsen av enkeltaktørens agens (*agency*). I integreringsprosessen blir vi opptatt av at enkeltmennesker skal sluses inn i noe bestående, og vi tilbyr arbeid og nettverk som verktøy i denne prosessen. Som tidligere nevnt vil vi med en slik tilnærming se bort ifra alt det flyktninger og migranter kommer med av erfaringer og mangfoldkompetanse som kan være viktige bestanddeler i det å skape seg et godt hverdagsliv. Forskning viser at flyktninger er godt kjent med hva som forventes for å oppnå en vellykket integrering sett fra norske myndigheters side. De møter forventninger om hva som bør og må gjøres fra deres side, i mottaksapparatet, i arbeidslivet og i møte med det frivillige. For mange blir den store jobben å finne måter å integrere seg på som svarer til systemets forventninger. I etnografien som presenteres i denne artikkelen, ser vi at informantene våre forstår viktigheten av å få seg en jobb og bygge et sosialt nettverk for å kunne sies å være integrert. Videre kan alle forstås som mer eller mindre integrert i forhold til målbare størrelser som jobb og samfunnsdeltakelse. Mangel på arbeid eller mangel på deltakelse kan således forstås som det motsatte. Armitas engasjement i politisk aktivisme i sitt hjemland blir ofte beskrevet som noe som hemmer hennes integreringsprosess, likeledes kan Abdallah og de andres deltakelse og opprettholdelse av et flyktningmiljø på et lite sted ses på som motstand mot integrering eller i verste fall en parallellstruktur. Ser vi på de samme prosessene fra et aktørperspektiv (Long og Long 1992, Long 2001), vil vi kunne forstå dem på andre måter.

Å anerkjenne mottakerentreprenørskap

Fra pågående forskning på andre forskningsfelt hvor søkelyset er rettet mot nye utviklingsaktører og frivillighet i det globale Sør og på Lesbos, ser vi at

mottakere driver med en type entreprenørskap gjennom posisjonering og bruk av den hjelpen som kommer (Haaland og Wallevik 2017). Mennesker forholder seg sjelden helt passivt som mottakere i et system, heller ikke flyktninger og migranter. De arbeider aktivt og med hele seg for å finne en vei inn i et nytt hverdagsliv i Norge. Dette ser vi også i de etnografiske funnene som er brakt til veie i vår forskning på integrering på Sørlandet og fra våre eksempler. Vi vil likevel helt avslutningsvis gi enda et eksempel på dette:

Natteravnene er en frivillig organisasjon hvor voksne tar ansvar for at byen skal være et trygt sted å ferdes, og for å forebygge vold og skadeverk (www.natteravnene.no). I lang tid har natteravnene vært dominert av etniske nordmenn, men pågående forskning fra Kristiansand viser at tilfanget av innvandrere, både flyktninger og migranter, i den siste tiden har blitt større (Lakhmali i arbeid). Ifølge Lakhmali melder noen innvandrere seg til tjeneste som en del av et integreringsarbeid. Det at Natteravnene etter hvert består av folk fra forskjellige kulturer, gir mulighet for *bridging* mellom nye grupper. Fra et systemperspektiv vil vi kunne forstå Natteravnene som en arena der man gjennom å samles i en felles aktivitet bygger sosial kapital på tvers. Det vil, ifølge Putnam, være et gode for samfunnet. Hvis vi anlegger et aktørperspektiv på innvandrere som velger å bruke Natteravnene som en integreringsarena, kan vi utvide forståelsen av hva som skjer. La oss anta at de som velger å gå inn i Natteravnene, ikke gjør dette bare for å bygge fellesskap med andre i Natteravnene som gruppe, men også fordi man ønsker å beskytte mennesker som ferdes i byen nattetid. Hvis vi tenker oss at noen såkalt etnisk norske valgte å gå som natteravn for å beskytte sine ungdommer fra flerkulturelt bymiljø, så vil det at innvandrere selv går som natteravner, endre noe på det. Det ene kan være at en gruppe bestående av folk med ulik kulturell bakgrunn vil fremstå som enda sterkere når det gjelder å bevare ro i byen, også på tvers av sosiale grupper. En annen forståelse kan være at innvandrere melder seg som natteravner fordi de vil ha kontroll med sine egne ungdommer, og at det ikke bare handler om å trygge by og folk generelt, men også om å utøve sosial kontroll over sine egne. Men det kan også være at innvandrere selv mener det trengs at de går natteravn for å trygge egne ungdommer i et bymiljø preget av for eksempel fyll og bråk iscenesatt av etniske nordmenn. Poenget vi ønsker å få frem, er at deltakelse i frivillig arbeid ikke bare representerer en bevegelse inn i det norske, og dermed en måte å bli mer og mer norsk på, men at det også kan endre aktivitet, oppfatning av aktivitet og sosiale rom og ikke minst det vi tenker på som norsk.

Det er viktig å anerkjenne mottakerentreprenørskap også i integreringsarbeid. Ingen sluses inn i noe som passive mottakere av tilbud. Som mennesker handler vi, og vi bruker tilbud på ulike måter, også i det frivillige. Vi ser i vår pågående forskning at både flyktninger og migranter nærmest shopper i tilbud i det frivillige for posisjonering og manøvrering for å kunne skape noe eget og noe utover det som er forventet fra systemets side. Og det er på denne måten Walker mener vi må forstå kulturelle møter og endring. Ved å imitere de andre skaper en seg selv, og i prosessen endres også de andre.

Hverdagslivets skuespill og imiteringens kunst

I vår forskning på integrering av flyktninger og migranter på Sørlandet har vi ofte støtt på problemstillinger som vekker til live Goffmanns begrepsapparat presentert i boken *Vårt rollespill til daglig: en studie av hverdagslivets dramatik* (1992). Her omtales hverdagslivet som analogt med teaterets scene. Han argumenterer for at det vi tar ut *frontstage*, er noe helt annet enn det vi tar ut *backstage*. Dette er gjenkjennelig for de fleste mennesker. Noe tar vi ut i offentlighet, og andre ting holder vi privat. I samtaler med flyktninger og migranter hører vi at det ofte snakkes om systemets forventninger. Det etnografien vår også viser, er at det er lettere å snakke om det man som flyktning eller migrant gjør som tilfredsstillende systemets krav, enn om det som gjøres av integreringsarbeid for å kunne leve et godt hverdagsliv i Norge. Det betyr at Monifs bruk av kirke- og menighetsrommet – utover det at han er der for å utvide sitt kontaktnett – ikke nødvendigvis omtales i offentligheten. Abdallah og de andres behov for å kjenne på en tilhørighet til hjemlandet snakkes det heller ikke så høyt om. Likeledes vil Armita snakke mindre og mindre om sin politiske aktivitet via sosiale medier jo mer det forstås som en hemske for hennes integrering. Det vi imidlertid hører mye om, og som det særlig blant systemets representanter fortelles høyt om, er Sashas reise inn i det norske samfunnet. Sasha blir ofte trukket frem som et godt eksempel på hvordan god integrering kan skje, både på system- og individnivå. Arbeid og deltakelse i frivillig arbeid fører til godt språk, godt nettverk og et godt liv. Et fokus på Sasha som en suksesshistorie forsterker hennes valg av vei inn, og hun spiller mye på lag med støtteapparatet. Det er vel og bra, men det er viktig å anerkjenne at dette er et valg som tas. Vår innvending er at man gjennom et snevert fokus på det som handler om forventningsinnfrielse, går

glipp av andres valg, og dermed andre forståelser av hvordan en kan leve i Norge som flyktning eller migrant.

I denne artikkelen har vi vist at dersom vi ser på integreringsarbeid fra et aktørperspektiv, vil det kunne gi oss innsikt i integreringsprosesser som er ulik den som genereres på systemnivå. Det å forstå flyktninger og migranter som passive mottakere og måle dem opp mot forventninger i et system gir grobunn for fortolkning i retning av parallellsamfunn og som motstand mot det å bli en del av det norske dersom angitt vei ikke følges. Utfordringen med en slik fortolkning er at vi selv, gjennom våre rigide systemer og snevre forståelser av hva som er god integrering, kan bidra til å skape for trange rom for flyktninger og migranter og deres mulighet for å leve det de opplever som et godt hverdagsliv i Norge. Vi må derfor i økt grad anerkjenne *agens* på aktørnivå og utforske folks evne til å skape noe eget utover det som tilbys. Da klarer vi å se at det er mange veier som leder til integrering.

Litteratur

- Bourdieu, P. (1986). «The forms of capital», i J. Richardson (red.), *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, s. 241–258. New York: Greenwood.
- Bourdieu, P. og Wacquant, L.J.D. (1992). *An Invitation to Reflexive Sociology*. The University of Chicago: <http://www.public.iastate.edu/~carlos/607/readings/bourdieu2.pdf>
- Brochmann, G., Borchgrevink, T. og Rogstad, J. (2002). *Sand i maskineriet – Makt og demokrati i det flerkulturelle Norge*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Brochmann G. (2003). «Lykksalighetens rike og den nye etniske forstyrrelsen. Innvandring og det flerkulturelle Norge», i L. Kjølørød og I. Frønes (red.), *Det norske samfunn*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Brochmann, G. (2010). «Immigration and the Nordic welfare state – a tense companionship», i Stein Kuhnle (red.), *The Nordic Welfare State – a Basic reader*. Fudan University Press. Kapittel 14, s. 313–334.
- Brochmann, G. og Haglund, A. (2010). *Velferdens grenser*. Innvandringspolitikk og velferdsstat i Skandinavia 1945–2010. Oslo: Universitetsforlaget.
- Brochmann, G. og Djuve, A.B (2013). «Multiculturalism or Assimilation? The Norwegian Welfare State Approach», i Peter Kivisto & Östen Wahlbeck (red.), *Debating multiculturalism in the Nordic welfare states*. Palgrave Macmillan, s. 219–245.
- Cornwall, A mfl. (2008). *Gender myths and feminist fables. The struggle for interpretive power in gender and development*. Blackwell.
- Døving, C.A (2009). Kampen om en «mislykket» integrering. *Samtiden* 4/2009.
- Fangen, K. (2004). *Deltagende observasjon*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Figenschou, T.U. og Beyer, A. (2014). «Elitene, minoritetene og mediene – Definisjonsmakt i norsk innvandringsdebatt». *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 1/2014.

- Fuglerud, O. og Engebrigtsen, A. (2006). «Culture, networks and social capital: Tamil and Somali immigrants in Norway», i *Ethnic and racial studies*. Taylor & Francis.
- Goffmann, E. (1992). *Vårt rollespill til daglig: en studie av hverdagslivets dramatik*. Pax Forlag.
- Gullestad, M. (2002). *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hancke-Dalseth, M. (2011). En vitenskapsteoretisk problematisering av kunnskapsgrunnlaget til norsk integreringspolitikk. *Notat 2/2011, Møreforskning*.
- Haaland, H. og Wallevik, H. (2016). «From development research to integration research: on the gaze of the researcher and the idea of comparative reflection in applied research», i H.C. Garmann-Johnsen, et al. (red.), *Applied research in the regional knowledge system. Balancing validity, meaning and convenience*. Routledge.
- Haaland, H. og Wallevik, H. (2017). Citizens as Actors in the Development Field: The Case of an Accidental Aid-Agent's Activities in Aid-Land. *Forum for Development Studies*, 2/2017.
- Haaland, H. og Wallevik, H. (i arbeid): *Citizen initiatives in the midst of a refugee crisis: The case of Lesvos*.
- Hagelund, A. og Loga, J. (2009). Frivillighet, innvandring, integrasjon. En kunnskapsoversikt. *Rapport 2009:1*. Oslo/Bergen: Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor.
- Lakhmali, H. (i arbeid). *Exploring the role of the voluntary sector in integration of immigrants in Kristiansand*.
- Long, N. og Long A. (1992). *Battlefields of knowledge: the interlocking of theory and practice in social research and development*. Routledge.
- Long, N. (2001). *Development sociology: actor perspectives*. Routledge.
- Penninx, R. og Garcés-Mascareñas, B. (2016). «The Concept of Integration as an Analytical Tool and as a Policy Concept», i B. Garcés-Mascareñas, og R. Penninx, (red.), *Integration Processes and Policies in Europe. Contexts, Levels and Actors*. IMISCOE Research Series.
- Putnam, R.D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Putnam, R.D. (2007). E Pluribus Unum: Diversity and Community in the Twenty-first Century The 2006 Johan Skytte Prize Lecture. *Scandinavian Political Studies*, 30: 137–174.
- Rugkaasa, M. (2013). *Likhetens dilemma. Om sivilisering og integrasjon i den velferdsambisiøse norske stat*. Gyldendal.
- Rugkåsa M. mfl. (2015). Kulturalisering og symbolsk mening i barnevernsarbeid. *Tidsskrift for velferdsforskning*. Vol. 18.
- Salamon, L.M og Sokolowski, S.W. (2016). Beyond non-profits: Reconceptualising the Third Sector. *Voluntas* 27: 1515–1545
- Segaard, B. (2011). *Frivillig sektor og innvandrere. Et forskningsbasert notat*. Oslo/Bergen: Senter for forskning på frivillig sektor.

- St.melding nr. 16 (2016). Fra utenforskap til ny sjanse – Samordnet innsats for voksnes læring. (2015–2016) Kunnskapsdepartementet.
- St.melding nr. 39 (2006). Frivillighet for alle. (2006–2007). Kultur- og kirke departementet.
- Takle, M. (2014). *Politisk integrering. Innvandrorganisasjoner som skoler i demokrati og byråkrati*. Cappelen Damm Akademisk
- Walker, I. (2010). *Becoming the other other, being oneself: constructing identities in a connected world*. Cambridge Scholar Publishing.
- Wollebæk, D. mfl. (2000). *Frivillig innsats. Sosial integrasjon, demokrati og økonomi*. Fagbokforlaget.
- Wollebæk, D. og Sivesind, K. H. (2010). Fra folkebevegelse til filantropi. Frivillig innsats i Norge 1997–2009, *Rapport 2010/3*, Oslo/Bergen: Senter for forskning på frivillig sektor.
- Woolcock, M. (2001). «The place of social capital in understanding social and economic outcomes», *Canadian journal of policy research*, 2(1), 11–17. Chicago: <http://www.oecd.org/innovation/research/1824913.pdf>